

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VERHUN Ihor Vyacheslavovich – postgraduate of the Department of Natural Sciences and methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Circle of research interests: methodology of teaching physics in school

Стаття надійшла до редакції 04.11.2021р.

УДК 378.147:502/504

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-201-159-161

ДОМОЖИРСЬКИЙ Євгеній Вікторович –

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2169-0923>
e-mail: ye.domozhyskyi@ukr.net

ПОЗАУРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства має значні проблеми функціонування довкілля, і на цьому тлі можна сміливо виокремити глобальну проблему екологічного виховання та екологічної освіти. Людина – єдиний біологічний вид на Землі, який у процесі розвитку порушує закони екології.

Втрату екологічної грамотності, яка полягає в культурі народу, можна відродити освітою і вихованням. Для екологічної освіти та виховання населення необхідна якісна екологічна підготовленість педагогів будь-якої спеціалізації, саме педагогів, які організують передачу всього накопиченого людством досвіду молодому поколінню.

Особливе місце на шляху розвитку особистості належить етапу навчання в закладах загальної середньої освіти та позашкільних закладах освіти, а саме – у процесі позаурочної роботи.

Функція позаурочної роботи, що формує екологічну культуру учнів – забезпечувати можливість закріплення, засвоєння та відпрацювання як вже отриманих, так і нових знань, умінь, навичок, морально-ціннісних норм та практично-теоретичних правил поведінки у природі.

При визначенні змісту позаурочної роботи необхідно виходити з таких принципів, як зв'язок із життям, проблемами, що їх вирішує країна, область, район; зв'язок із програмним матеріалом з предмету, відповідність змісту позаурочної роботи відповідно до віку учнів, особливостей їх розумового розвитку та інтересів. Зв'язок позаурочної роботи з навчальними програмами не має бути їх дублюванням або повторенням. Зміст позаурочної роботи має на меті поглиблення того матеріалу, який вивчається у школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування екологічної культури та екологічного виховання були предметом досліджень В. Вербицького, В. Гончарука, І. Зверева, Н. Грейди, М. Дробнохода, В. Крисаченка, С. Кубицького, Л. Титаренко, Л. Чистякової. Цими авторами розкриваються мета, завдання, принципи, умови розвитку екологічної культури та екологічного

виховання. Характеристику засобів, форм і методів екологічного виховання знаходимо в працях О. Захлебного, Н. Городецької, А. Курія, Т. Руснак та інших дослідників.

Проте, проблема впровадження позаурочної діяльності з трудового навчання як чинника формування екологічної культури учнів закладів загальної середньої освіти вивчена недостатньо.

Метою статті є розгляд особливостей використання форм позаурочної роботи з трудового навчання та технологій з учнями закладів загальної середньої освіти під час їх екологічного виховання.

Методи дослідження: вивчення, порівняльний аналіз, узагальнення, системний і проблемно-пошуковий методи для обґрунтування важливості використання різних форм позаурочної діяльності як чинника формування екологічної культури учнів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у вихованні учнів, розширенні й поглибленні їхніх знань, розвитку творчих здібностей належить спеціально організованій роботі у позанавчальний час. Таку роботу називають позаурочною.

Через відсутність окремої дисципліни «Екологія» у шкільному курсі, доцільним вважають постійне, систематичне використання педагогом у освітньому процесі позаурочної роботи для розвитку екологічної обізнаності та компетентності школярів, формування у них екологічної свідомості та культури. У межах таких занять в учнів можуть бути сформовані базисні поняття в сфері екології, формуються екологічні переконання та свідомість.

Функція позаурочної роботи – забезпечення можливості закріплення, засвоєння та відпрацювання учнями як вже отриманих, так і нових знань, умінь, навичок, морально-ціннісних норм та практично-теоретичних правил поведінки у природі.

При визначенні змісту позаурочної роботи необхідно враховувати такі загальнодидактичні принципи, як зв'язок із життям, проблемами, що їх вирішує країна, область, район; зв'язок із програмним матеріалом по предмету, відповідність змісту

позаурочної роботи відповідно до віку учнів, особливостей їх розумового розвитку та інтересів. Зв'язок позаурочної роботи з навчальними програмами не має бути їх дублюванням або повторенням. Зміст позаурочної роботи підпорядковується меті поглиблення того матеріалу, який вивчається у школі.

А. Івашура зазначає, що вивчаючи довкілля на позаурочних заняттях, діти на основі живих вражень про взаємозв'язок людини з природою дають обґрунтування доцільних норм та правил поведінки в природньому середовищі. В той же час, позаурочна робота створює умови для набуття досвіду прийняття екологічних рішень на основі отриманих знань та відповідно до сформованих цілісних підходів: як і де доречно прокласти стежку, як варто відвідувати ліс, як ставитися до його жителів, як поводитися, якщо зустрів дику тварину[2].

На сучасному етапі процес екологічної освіти є надпредметним явищем. Для вирішення завдань виховання екологічної культури учнів педагогам варто використовувати позаурочну діяльність для організації роботи з екологічної освіти школярів. Як зазначає Л. Чистякова: «Позаурочна діяльність – сприятливе підґрунтя для самовизначення, формування життєвої активності учнів різних вікових груп, оскільки під час занять гуртків, студій, клубів за інтересами, «майстерень й фабрик» та інших форм ... учень має можливість самостійно обирати творчий проєкт у відповідності зі своїми психофізіологічними та розумовими здібностями, виконати його, при цьому відчувати себе активним творцем предметного світу декоративно-прикладного мистецтва» [5, с.332].

В рамках організації позаурочної роботи з екологічної освіти педагог може використовувати величезну кількість методів і форм роботи.

Вибір форм організації виховної діяльності залежить від багатьох компонентів. По-перше, від змісту та спрямованості виховних завдань, віку учнів, рівня їх вихованості та соціального досвіду, специфіки учнівського колективу та його традицій. По-друге, варто враховувати особливості регіону в якому будуть проводити позаурочні заняття. По-третє, обов'язкове врахування технічних та матеріальних можливостей школи; рівня професіоналізму педагогів. Необхідно прагнути використовувати все різноманіття форм виховання. Чим різноманітнішим та багатшим за змістом форм організації буде насичений виховний процес, тим ефективнішим буде результат.

У роботі з учнями доцільно використовувати такі форми виховання: екскурсії, гуртки, олімпіади, конкурси, вікторини, ігри, свята тощо.

Екологічне виховання важко уявити без проведення екскурсій у світ природи. Екологічні екскурсії мають власну специфіку. Вона полягає в тому, що під час прогулянки чи походу, крім освітніх завдань вирішуються і екологічні проблеми. Учням можна запропонувати вправи, що будуть спрямовані на виявлення екологічних проблем місцевості. Це виявлення забруднень території, окреслення стану

рослинного покриву, слідів антропогенного впливу на екосистему. Бесіда перед екскурсією допоможе зацікавити учнів, розкриє необхідність особистої участі у справі охорони навколишнього середовища.

Після екскурсії учні матимуть змогу проаналізувати та систематизувати зібраний матеріал, оформити результати своїх спостережень у вигляді творчих проєктів.

Групова позакласна діяльність найбільш успішно протікає у гуртку. Учні проводять колективні спостереження за об'єктами природи, беруть участь у дослідженнях екосистем, фіксують результати. Завдання вчителя – організувати заняття учнів в такий спосіб, щоб заняття у гуртку не дублювали класну роботу. Робота в гуртках проводиться систематично, за програмою, яку варто розробляти виходячи з інтересів учнів, їх загального розвитку, індивідуальних здібностей та вподобань. У гуртку поєднується індивідуальна робота кожної дитини з колективною, об'єднаною загальною метою. Кількість учасників гуртка має сягати не більше 10 – 15 учнів.

Важливим у позаурочній роботі є упровадження методу проєктів. Як зазначають дослідники І. Гашенко та І. Савіч, метод проєктів є способом досягнення дидактичної мети через детальне дослідження проблеми, яка має завершитися результатом, оформленим у той чи інший спосіб. Специфіка методу обумовлена його виховним потенціалом. Особлива значимість методу проєктів полягає в тому, що:

- метод проєктів відкриває можливості формування власного життєвого досвіду учня у взаємодії з навколишнім світом;
- він є педагогічною технологією, що актуалізує суб'єктивну позицію учня в педагогічному процесі, що стимулює активність школяра;
- метод, що виводить педагогічний процес зі стін загальноосвітнього закладу в навколишній світ, природне та соціальне середовище[1].

Крім того, варто зазначити, що метод проєктів сприяє актуалізації знань, умінь, навичок учня, їх практичного застосування у взаємодії з навколишнім середовищем, реалізує принцип співпраці учнів та дорослих, дозволяє поєднувати колективне та індивідуальне в педагогічному процесі, є технологією, що забезпечує зростання особистості школяра, дозволяє вести дитину за сходинками зростання від проєкту до проєкту.

Упровадження методу проєктів у позаурочну діяльність наразі є актуальним, оскільки Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений у 2021 році, передбачає, що «Технологічна освітня галузь» ґрунтується, насамперед, на виконання проєктів. Зокрема, базові знання учнів передбачають: «Проєктування: мета і завдання проєкту; етапи проєктно-технологічної діяльності; критерії, яким повинен відповідати проєкт; поняття маркетингу; історія розвитку об'єкта проєктування, технологій; стилі в дизайні; право на повагу до результату творчої проєктно-технологічної діяльності (інтелектуальна

власність); творчий задум; дизайн-проектування; художнє конструювання; композиція як основа художньо-конструкторської діяльності: засоби, принципи, колористика; методи проектування: комбінаторика, елементи біоніки тощо; технічне конструювання; комп'ютерне середовище у проектуванні; системи автоматизованого проектування як засіб розробки конструкторських і технологічних проектів виробів; математичні розрахунки в проекті; властивості конструкційних матеріалів; екологія проекту, його вплив на навколишнє середовище; термінологія природничих наук в удосконаленні технологічного процесу; винахідництво; підприємництво і професійні наміри» [4]. Тому логічним є упровадження проектної діяльності і у позаурочну діяльність учнів.

Розвиток наукового потенціалу нашої держави тісно пов'язаний з підтримкою молодих дослідників, які стають на цей шлях ще у шкільному віці. Сприяння закладів загальної середньої освіти науковому вихованню учнів дозволяє створити стабільне підґрунтя для подальшого становлення юних дослідників як успішних вчених. Цьому сприяють екологічні олімпіади.

Проекти, що там представлені, можуть бути як самостійною роботою учня, яку він проводив під керівництвом вчителя, так і роботою, яка проводилася у рамках більш організованих праць (наприклад, робота в рамках Малої Академії Наук або співробітництва загальноосвітньої школи та закладу вищої освіти).

Екологічна олімпіада відбувається в кілька турів. На першому – теоретичному – учні демонструють знання екології, відповідаючи на тестові завдання або вирішуючи задачі. Основну – практичну – частину олімпіади складає захист власного проекту, який традиційно проводиться у формі стендової сесії і у формі усної доповіді.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. На сучасному етапі процес екологічної освіти є надпредметним явищем. Для вирішення завдань виховання екологічної культури учнів педагогам варто використовувати позаурочну діяльність для організації роботи з екологічної освіти школярів. В рамках організації такої роботи з екологічної освіти педагог може використовувати значну кількість методів і форм роботи. Подальшої розробки потребує визначення методів і форм формування екологічної культури учнів в процесі позаурочної роботи з технологій, оскільки саме технологічна освітня галузь сприяє формуванню екологічної компетентності здобувачів освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гашенко І.О., Савіч І.О. Педагогічні аспекти формування екологічної компетентності учнів в єдиному освітньому просторі України : науково – методичний посібник. Запоріжжя : ОІППО, 2013. 124 с
2. Івашура А.А., Добрунова Л.Е. Еколого–економічна та історична оцінка взаємовідносин людини і довкілля : монографія. Харків : ХНЕУ, 2011. 152 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25539> (дата звернення 20.10.2021р.)
3. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник. Мельник Л.Г. та ін. : «Університетська книга», 2006. 654 с.
4. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення 20.10.2021р.)
5. Чистякова Л.О. Специфічні принципи навчання у позаурочній художньо-трудовій діяльності учнів. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»*. Київ, 2014. № 3. Т. I. С. 331–334.

REFERENCES

1. Hashenko, I.O., Savich, I.O. (2013) *Pedahohichni aspekty formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv v yedynomu osvithnomu prostori Ukrainy* [Pedagogical aspects of forming students' ecological competence in the single educational space of Ukraine]. Zaporizhzhia.
2. Ivashura, A.A., Dobrunova, L.E. (2011) *Ekoloho–ekonomichna ta istorychna otsinka vzaiemovidnosyn liudyny i dovkillia* [Ecological - economic and historical assessment of the relationship between man and the environment]. Kharkiv.
3. Melnyk, L.H., Biliavskiy, H.O., Boholiubov, V.M., Korintseva, O.I., Shevchenko, S.M. (2006) *Osnovy stiikoho rozvytku* [Fundamentals of sustainable development]. Sumy.
4. *Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity* [On some issues of state standards of complete general secondary education].
5. Chystiakova, L.O. (2014) *Spetsyfichni pryntsyipy navchannia u pozaurochnii khudozhno-trudovii diialnosti uchniv* [Specific principles of teaching in extracurricular artistic and labor activities of students]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДОМОЖИРСЬКИЙ Євгеній Вікторович – аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (технології).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DOMOZHYSKI Yevhenii Viktorovich – postgraduate of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Circle of research interests: theory and methodology of teaching (labor training).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2021р.